

Emilia Śmiechowska-Petrovskij

"Współcześni ludzie wobec wyzwań i zagrożeń XXI wieku", (red.) H. Liberska, A. Malina, D. Suwalska-Barancewicz, Warszawa 2014 : [recenzja]

Forum Pedagogiczne 1, 271-277

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

***Współcześni ludzie wobec wyzwań
i zagrożeń XXI wieku***, red. H. Liberska,
A. Malina, D. Suwalska-Barancewicz, Difin,
Warszawa 2014, ss. 400.

Forum Pedagogiczne 2015/1

Recenzowana monografia jest drugą pozycją przygotowaną i zredagowaną przez trzy badaczki z Zakładu Psychologii Społecznej i Badań nad Młodzieżą Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy: Hannę Liberską, Alicję Maliną i Dorotę Suwalską-Barancewicz.

Problematyka funkcjonowania ludzi w dynamicznie przeobrażających się kontekstach współczesności, zapoczątkowana w publikacji *Funkcjonowanie współczesnych młodych ludzi w zmieniającym się świecie* (Difin, Warszawa 2012), zyskuje tu swoją kontynuację i rozszerzenie, albowiem obejmuje zasięgiem różne grupy wiekowe i zawodowe oraz nowe koncepcje i pola problemowe. Ideą przewodnią omawianej publikacji jest kreatywna międzydziedzinowa praca badawcza i wielopoziomowe rozpatrywanie zagadnień związanych z szeroko pojętą problematyką wyzwań i zagrożeń współczesności. Praca ma charakter interdyscyplinarny. Jest efektem współpracy doktorantów, a także innych młodych, jak również doświadczonych naukowców z ośrodków akademickich z całej Polski, wśród których znaleźli się psychologowie, pedagodzy, socjologowie, filozofowie, ekonomiści, językoznawcy oraz przedstawiciele innych dyscyplin nauki. Adekwatnie do różnorodności tematycznej i dziedzinowej rozdziałów, do krytycznej ich oceny zaproszono ośmiu recenzentów: Hannę Solarczyk-Szwec, Romana Lepperta, Bogdana Pietrulewicz, Romana Ossowskiego, Magdalenę Czachorowską, Stanisława Kowalika, Wojciecha Otrębskiego i Żanetę Stelter.

Praca składa się z siedmiu części, w których łącznie zgromadzono 41 rozdziałów.

Część pierwsza monografii, zatytułowana *Praca i jej miejsce w życiu współczesnego człowieka*, zawiera 7 rozdziałów i odnosi się do kluczowych zagadnień współczesnego rynku pracy, relacji jednostka – pracodawca oraz możliwości i barier w realizowaniu ról zawodowych. Rozdziały mają charakter teoretyczno-empiryczny. Podjęto w nich zróżnicowane zagadnienia, m.in. kwestię wymiaru aksjologicznego zarządzania u przyszłych menadżerów w perspektywie międzykulturowej. Interesującym omówieniem jest w tej części publikacji problematyka mobbingu w miejscu pracy (rozdział 2 pt. *Mobbing jako zagrożenie XXI wieku* autorstwa Małgorzaty Tuni i Eweliny Supińskiej). Mobbing zidentyfikowano jako istotne zagrożenie dobrostanu fizycznego i psychicznego człowieka w XXI wieku, mające wpływ nie tylko na jednostkę, ale również na organizację i społeczeństwo. Walorem omawianego rozdziału jest analiza pojęcia mobbingu w odniesieniu do pojęć pokrewnych, takich jak: molestowanie moralne, *bullying* rozumiany w kategoriach stresu społecznego, napastowanie czy *whistleblowers* (stosowanie przemocy w stosunku do osoby, która złożyła doniesienie o złamaniu prawa w miejscu pracy).

Na szczególną uwagę w części pierwszej monografii, ze względu na unikatową dla literatury z zakresu pedagogiki pracy prezentację pojęcia „prekariat” (wywiedzonego z koncepcji socjologa Guya Standinga) oraz wyników badań typu *case study* w branży gastronomicznej, zasługuje także tekst *Współczesny rynek pracy w Polsce. Kondycja psychospołeczna i ekonomiczna. Prekariat w branży gastronomicznej* Justyny Zielińskiej (rozdział 4).

Ponadto w tej części monografii podjęto zagadnienia przeciwdziałania bezrobociu, wartości pracy w Polsce i płacy minimalnej w kontekście walki z ubóstwem. W rozdziałach została zdiagnozowana sytuacja w Polsce w odniesieniu do bezrobocia i ubóstwa oraz poświadczona nieefektywność strategii działań naprawczych prowadzonych na gruncie systemowym.

Część pierwszą monografii kończy tekst analizujący sytuację kobiet na rynku pracy i w życiu publicznym, ukierunkowany na ukazanie problemu bezrobocia jako czynnika blokującego emancypację kobiet.

W części drugiej publikacji, zatytułowanej *Obraz współczesnych relacji interpersonalnych*, znajdują się rozdziały, które można podzielić na dwie grupy: podejmujące kwestie związane z relacjami intymnymi w związkach (małżeńskich, kohabitacyjnych) oraz ustosunkowujące się do aspektów relacji pomiędzy członkami rodziny. Prace mają w większości charakter empiryczny (spośród pięciu rozdziałów tylko jeden – ostatni tekst – ma charakter przeglądowy). Podjęte w tej części monografii zagadnienia zogniskowane są wokół takich kwestii, jak: wartościowanie i osiąganie zadań rozwojowych przez młodych dorosłych, relacje przywiązaniowe a poziom konfliktów interpersonalnych w związku, „czarna triada osobowości” (wysoki poziom skorelowanych ze sobą cech osobowościowych takich, jak: narcyzm, makiawelizm oraz psychopatia) a satysfakcja z relacji intymnych młodych dorosłych w związkach kohabitacyjnych, funkcjonowanie osób otyłych i z nadwagą w rodzinie, problemy wychowania i relacje przywiązaniowe w rodzinach zastępczych tworzonych przez dziadków.

Zasługującym na uwagę opracowaniem w tej części publikacji jest rozdział 8 autorstwa Alicji Maliny pt. *Radzenie sobie i wartościowanie zadań rozwojowych przez młodych dorosłych w kontekście przemian współczesnego świata*, który stanowi empiryczne studium różnic w zakresie efektywności radzenia sobie z realizacją zadań rozwojowych wczesnej dorosłości w odniesieniu do rzeczywistej realizacji zadania i satysfakcji z jego dokonania, a także różnic w poziomie oceny ważności owych zadań. We wnioskach z przeprowadzonych badań autorka stwierdza: „Młodzi dorośli okazali się najbardziej efektywni w radzeniu sobie z realizacją zadania wychowanie dzieci, jednak pozostałe zadania związane z małżeństwem i rodziną realizowane są przez nich znacznie mniej efektywnie. [...] Młodzi dorośli najwyżej cenią i najwięcej satysfakcji czerpią z zadań rozwojowych związanych z małżeństwem i rodziną. Znacząco niżej wartościują zaś i mniej satysfakcji czerpią z zadań związanych z aktywnością społeczną, zawodową i towarzyską” (s. 85). W dalszych fragmentach rozdziału badaczka dokonuje wnikliwej dyskusji uzyskanych wyników badań z dotychczasowymi konstatacjami naukowymi oraz docieka przyczyn stwierdzonych stanów rzeczy.

Zgromadzone w tej części monografii opracowania naukowe są warte uwagi nie tylko ze względów poznawczych, jako obrazujące istotne dla współczesnego człowieka konteksty jego funkcjonowania psychospołecznego, ale również ze względu na warsztat

metodologiczny. Prezentowane prace empiryczne stanowią przykłady dobrze przygotowanych realizacji zamierzeń badawczych w obszarze strategii badań ilościowych.

Trzecia część publikacji pt. *Postęp technologiczny w życiu współczesnych ludzi* obejmuje teoretyczno-empiryczne rozdziały z obszaru wykorzystywania technologii informacyjno-komunikacyjnych przez różne podmioty społecznych interakcji (ludzi młodych, generację Y, osoby w wieku 50+, dziennikarzy, korporacje z branży IT).

Wśród szczegółowych zagadnień w tej części znajduje się m.in. omówienie zjawiska konwergencji mediów (wykorzystania treści z portali społecznościowych przez polskie media) wraz z prezentacją wyników badań empirycznych obrazujących skalę zjawiska w Polsce oraz korzyści, jak i wady tego procederu dla dziennikarstwa oraz odbiorców treści informacyjnych (rozdział 13 autorstwa Magdaleny Grabarczyk-Tokaj).

Innym interesującym konstruktem ujętym w trzeciej części monografii jest koncepcja feudalizmu informacyjnego. W rozdziale *Witajcie w naszym zamku, czyli o nowym feudalizmie informacyjnym, kreowanym przez wielkie korporacje z branży IT* autorstwa Agaty Malesińskiej (rozdział 14) omówiono sieć zależności między producentem powiązanych w chmurze produktów internetowych a ich konsumentem. Ponadto zobrazowano popyt na zintegrowane rozwiązania pozwalające synchronizować zawartość różnych narzędzi i aplikacji oraz wskazano na wynikające z tego faktu zagrożenia, przede wszystkim w zakresie niepełnej ochrony przechowywanych treści i możliwości ich wykorzystania bez wiedzy konsumenta. Tłem teoretycznym zaprezentowanych rozważań uczyniono między innymi koncepcję feudalizmu sieciowego (*netokracji* i *konsumtariatu*) Alexandra Barda i Jana Soderqvista.

Kolejny rozdział tej części monografii poświęcony jest sytuacji osób w wieku 50+ w zakresie wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych na tle zmian demograficznych oraz rozwoju społeczeństwa cyfrowego. Zagadnienie ujęto w optyce zagrożenia wykluczeniem informacyjnym ze względu na różnice w wykorzystywaniu zasobów sieciowych przez poszczególne generacje.

Zagadnienie postępu technologicznego posłużyło w następnym rozdziale monografii do wyodrębnienia generacji zróżnicowanych pod względem możliwości wykorzystania internetu i mediów społecznościowych, w tym generacji Y, która została szczegółowo scharakteryzowana na podstawie wnikliwego przeglądu literatury zagranicznej. W ostatnim rozdziale trzeciej części publikacji podjęto problematykę oddziaływania współczesnych mediów na rozwój młodego pokolenia.

Należy podkreślić, iż zgromadzone w trzeciej części monografii rozdziały, podejmujące zagadnienia nowych mediów, w większości mają charakter interwencyjny – obrazują potencjalne zagrożenia wynikające z bezrefleksyjnego ich użycia, a także kształtują postawę krytyczną wobec treści przekazów sieciowych oraz warunków ich wykorzystania, a także przechowywania danych na dyskach sieciowych.

Tematyka rozdziałów zawartych w części czwartej monografii, zatytułowanej *Wyzwania i zagrożenia w XXI wieku w ujęciu psychologów*, jest w największym stopniu – na tle pozostałych części publikacji – zróżnicowana i trudna do zsyntezowania.

W rozdziale 18 skoncentrowano się na zagadnieniu pomiaru zmiennych psychologicznych, uwzględniając tradycyjne podejścia psychometryczne, jak i współczesne koncepcje na bazie modeli klasycznych. Jak podkreślają autorzy – Bogdan Pietrulewicz i Aleksandra

Winter – „artykuł ma przybliżyć model wyjściowy do konstrukcji nowych twórczych programów” (s. 179) pomiaru zmiennych latentnych.

Inne zagadnienia podjęte w kolejnych rozdziałach tej części monografii to kwestia rozpoznawania i zapamiętywania twarzy w różnych sytuacjach oraz praktyczne zastosowania wiedzy na ten temat, a także regulacyjna rola emocji i inteligencji emocjonalnej we współczesnym świecie i możliwość wykorzystania wiadomości o tym w systemie promocji i ochrony zdrowia człowieka.

Interesującym polem problemowym, nakreślonym w rozdziale *Seksualizacja dziewcząt a sprzyjające jej współczesne zjawiska społeczne* autorstwa Anny Szymanik (rozdział 20), jest – poza doprecyzowaniem pojęć seksualności i seksualizacji oraz określeniem ich wzajemnych relacji – zjawisko kompresji wiekowej. Kompresja wiekowa, czyli zatarcie granic pomiędzy dzieciństwem i dorosłością w odniesieniu do przejawianych przez dzieci wzorów zachowań, charakterystycznych w minionych pokoleniach dla osób starszych, została ukazana jako nowe zjawisko sprzyjające seksualizacji. Zagadnienia te autorka zilustrowała przykładami z zakresu użytkowania różnych produktów przez dzieci, sposobu obrazowania dziewcząt w przedstawieniach graficznych i medialnych (propagowanie seksownej dziecięcości), przekazów kreskówek, filmów animowanych i komiksów.

Tę część monografii wieńczy tekst dotyczący funkcji refleksyjnej i jej znaczenia w programach treningowych skierowanych do rodziców (rozdział 22 autorstwa Karoliny Głogowskiej). Analizie poddano pojęcie funkcji refleksyjnej, czyli zdolności do mentalizacji, inaczej: rozumienia stanów umysłowych własnych i innych, które kryją się za obserwowanym zachowaniem. Usystematyzowano dotychczasowy stan wiedzy na ten temat. Wartym podkreślenia jest fakt, iż w rozdziale tym przedstawiono praktyczne zastosowania wiedzy teoretycznej w pracy z rodzicami, szczególnie w ramach programów interwencyjnych – odniesiono teorię do możliwości oddziaływania na jakość relacji rodzic–dziecko oraz jakość przywiązania dziecka. Zaprezentowano programy grupowe *Parents First* oraz *Minding the Baby* jako zagraniczne wzorce rekomendowane do implementacji na gruncie polskim po dostosowaniu ich do warunków kulturowych.

W piątej części tomu pt. *Współczesny wymiar niepełnosprawności* znalazły się rozdziały dotyczące szeroko pojętej problematyki niepełnosprawności w kilku wymiarach: perspektywy samych osób z niepełnosprawnością w odniesieniu do różnych zagadnień; kondycji rodziców, opiekunów i terapeutów jednostek doświadczających niepełnej sprawności; nowych technologii wspomagających osoby z dysfunkcjami; metod i strategii pracy z osobami o niepełnej sprawności oraz relacji osoby z niepełnosprawnością – osoby bez dysfunkcji.

Z perspektywy dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim podjęto zagadnienie sposobu rozumienia przez nich pojęcia małżeństwa. W interesującym studium jakościowym typu fenomenograficznego (jedna z niewielu prac zgromadzonych w monografii realizująca model badań jakościowych) zrekonstruowano percypowanie małżeństwa przez badaną grupę w odniesieniu do jego składu, ról pełnionych przez małżonków, wartości, na jakie ukierunkowane jest małżeństwo, obaw i źródeł negatywnych emocji związanych z małżeństwem oraz kontekstu społecznego doświadczania przez nich małżeństwa. Jak podkreśla autorka, Anna Szalast, „materiał badawczy oraz jego interpretacja stanowią głos w trwającej dyskusji społecznej dotyczącej postrzegania osób

niepełnosprawnych i podejmowania przez nich ról dotąd zarezerwowanych dla osób pełnosprawnych” (s. 265).

W dwóch pracach empirycznych podjęto problematykę funkcjonowania opiekunów i terapeutów osób z niepełnosprawnością. Z perspektywy opiekunów osób z paraplegią, ukazano problem ich kondycji psychofizycznej, zaś z perspektywy pracowników warsztatów terapii zajęciowej, zobrazowano poczucie ich satysfakcji życiowej. Zagadnienia te to ważny wycinek relacji osoba z niepełnosprawnością – osoba bez dysfunkcji, w której istotnym rysem jest intencjonalne oddziaływanie lub pełnienie funkcji opiekuńczych wobec osób niepełnosprawnych, wpływające zwrótnie na dobrostan fizyczny i psychiczny osób pełnosprawnych. Podjęciem korespondującej tematyki jest rozdział Emilii Śmiechowskiej-Petrovskij *Komunikacja niewerbalna w relacji niewidomy – widzący*, ukazujący trudności i bariery komunikacyjne pomiędzy osobami widzącymi a niewidzącymi. Wraz ze zrekonstruowaniem specyfiki niewerbalnych sposobów ekspresji osób niewidomych, zagadnienia te stały się podstawą do omówienia strategii rozwijania niewerbalnych form wyrażania w grupach integracyjnych. Praca ta prezentuje współczesny stan wiedzy na temat analizowanego zjawiska, ale także przedstawia wskazówki dydaktyczne i metodyczne do pracy z osobami niewidomymi i widzącymi w ramach edukacji włączającej i integracyjnej.

Zagadnienie wspierania osób z niepełnosprawnością z wykorzystaniem nowych technik edukacyjno-terapeutycznych oraz technologii wspomagających zaprezentowano w trzech kolejnych rozdziałach. Poświęcono je: orientacji przestrzennej osób niewidomych i słabowidzących w XXI wieku (ukazanie współczesnych narzędzi i technik służących do samodzielnego, bezpiecznego poruszania się, m.in. wykorzystania tyflografiki kartograficznej, urządzeń elektronicznych, w tym map interaktywnych, urządzeń nawigujących GPS i lasek elektronicznych oraz postulowanie włączenia ich do programów nauczania orientacji przestrzennej) i alternatywnym metodom kontrolowania urządzeń elektronicznych dla osób ograniczonych ruchowo (opisano rozwiązania wykorzystujące ciało ludzkie jako źródło informacji do sterowania urządzeniami: głos, wzrok, aktywność mózgowa). W ostatnim rozdziale tej części pracy podjęto zagadnienie wykorzystania metody sekwencji (sekwencjonowania zadań plastycznych) w pracy z osobami z dysfunkcją wzroku i niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim oraz wpływu sekwencjonowania na odbiór dzieł sztuki. Rozdział ten jest bardzo wartościowy pod względem praktycznego zastosowania omówionej metody pracy.

Szósta część monografii *Wybrane aspekty funkcjonowania współczesnych seniorów* to wprawdzie najmniej obszerna część publikacji, ale niezmiernie ważna ze społecznego punktu widzenia. Uwagę zogniskowano na zaburzeniach funkcji poznawczych jednostek jako wyzwaniu dla starzejących się społeczeństw (diagnozowanie łagodnych zaburzeń funkcji intelektualnych w kontekście identyfikacji osób z grup zwiększonego ryzyka rozwoju choroby Alzheimera jest kluczowe dla podjęcia adekwatnych działań pomocowych nim ubytek neuronów przekroczy punkt krytyczny). Pozostając w kręgu zagadnień związanych z funkcjonowaniem poznawczym osób starszych, warto zwrócić uwagę na rozdział podejmujący kwestię znaczenia aktywności własnej seniorów dla ich kondycji intelektualnej. W pracy empirycznej przygotowanej przez Monikę Paleczną, Karolinę Byczewską-Konieczny, Magdalenę Król i Marię Kielar-Turską (rozdział 33) analizie poddano koncepcję rezerwy poznawczej (mechanizmu komensującego skojarzone z wiekiem negatywne zmiany), którą można optymalizować i której poziom można maksymalizować,

również w wieku senioralnym. Jak wnioskuje autorki na podstawie przeprowadzonych badań, „otrzymane rezultaty pozwalają stwierdzić, że aktywność edukacyjna oraz kulturalna (a w szczególności ta pierwsza) stanowią czynniki zwiększające poziom rezerwy poznawczej oraz stanowią bufor negatywnych zmian w funkcjonowaniu intelektualnym, powodowanych przez proces starzenia się” (s. 334). W tej części pracy podjęto również zagadnienie potrzeb i oczekiwań osób starszych na przykładzie mieszkańców Gdańska, poddając analizie socjalno-bytową, zdrowotną i społeczną ich sytuację, a także oczekiwania oraz kwestię mobilności seniorów. Są to ważne rozdziały inspirujące do projektowania strategii zaspokajania potrzeb osób starszych w środowiskach lokalnych.

W ostatniej części publikacji zatytułowanej *Współczesna kultura i jej wartości – wyzwanie czy zagrożenie dla społeczeństwa w XXI wieku* zgromadzono materiały teoretyczno-empiryczne poświęcone współczesnym zagadnieniom kulturowym, w większości diagnozowanym jako niekorzystne dla rozwoju człowieka. Do tej grupy tekstów należą rozważania poświęcone kulturze szybkostrzelnej / kulturze „natłoku” (z odniesieniem do koncepcji Richarda DeGrandpre’a), których konkluzją jest stwierdzenie, iż informacyjny zalew wiedzy o świecie nie współwystępuje z wiedzą o sobie samym, a polisensoryczne bodźcowanie człowieka we współczesnej kulturze paradoksalnie przekłada się na, wprawdzie silnie pobudzającą, ale pasywną rozrywkę. W dalszych rozdziałach poświęcono miejsce anonimowości współczesnych przestrzeni miejskich w odniesieniu do alienacji człowieka oraz jego doświadczeń frustracyjnych oraz analizowano teksty kultury. Obok utworów literackich, omawianych pod kątem obrazowania w warstwie fabularnej i konstrukcji bohaterów prozy, istotnych problemów i zagrożeń współczesnej rzeczywistości, analizie poddano również chrematonimy (nazwy własne wytworów jednostkowych lub seryjnych pracy ludzkiej) na przykładzie nazw współczesnych centrów handlowych. Filtr antropologiczny, nałożony w tych rozdziałach na dyskurs literaturoznawczy i językoznawczy, pozwala uchwycić sposoby interpretowania przez człowieka współczesności za pomocą formuł mownych. Zbliżonym zagadnieniem, dotyczącym z kolei sztuk muzycznych, jest rozdział poświęcony problematyce krytyki muzyki, w szczególności roli krytyka muzyki, który jako odbiorca wykonania muzycznego i tworzący recenzję – jak konstatuje autor tekstu Adam Sadowski – jest ważną społecznie funkcją łączącą zależności muzyka, wykonawcę utworu oraz słuchacza, odbiorcę wykonania i czytającego recenzję.

W ostatniej części tomu osobną grupę tekstów stanowią rozdziały poświęcone kondycji i perspektywom moralnym człowieka ponowoczesnego, a także zmienności autorytetów we współczesnym świecie (obydwa teksty odwołują się do myśli Zygmunta Baumana) oraz wychowaniu w XXI wieku w kontekście rozważań Floriana Znanieckiego.

Zarysowane spektrum tematów podjętych w monografii *Współcześni ludzie wobec wyzwań i zagrożeń XXI wieku* imponuje z uwagi na międzydziedzinowość ujęć, jak również aktualność podejmowanych zagadnień i świeżość autorskich ich oglądów. Publikacja urzeczywistnia dwa główne cele: poznawczy i praktyczny, choć należy podkreślić, iż relacja pomiędzy owymi celami nie jest symetryczna. Zgromadzone teksty w głównej mierze stwierdzają pewne stany rzeczy, zawierają diagnozy oraz oceny wycinków współczesnej rzeczywistości, rzadziej zaś znajdziemy w nich postulaty praktyczne czy prezentacje modeli rozwiązań. Mimo to należy podkreślić, iż zawsze stanowią one inspirację do poszukiwania praktycznych zastosowań prezentowanej wiedzy.

Właśnie ze względu na wartość poznawczą: omówione w monografii koncepcje i konstrukty teoretyczne, które częściowo przybliżono w niniejszej recenzji, lektura publikacji może okazać się źródłem nowych wątków badawczych w obszarze nauk społecznych oraz humanistycznych. Jest to czynnik, dzięki któremu recenzowana monografia powinna znaleźć szerokie grono odbiorców.

Walorem publikacji jest jednak nie tylko zaprezentowanie interesujących i aktualnych tematów dotyczących funkcjonowania człowieka we współczesnym świecie, ale również fakt, iż stanowi ona instrumentarium metodologiczne. W większości rozdziałów zaprezentowano wyniki badań empirycznych w strategii ilościowej, które stanowią dobre przykłady sposobu konceptualizacji problemów badawczych (wywiedzionych z wnikliwie przeanalizowanej literatury przedmiotu, obejmującej najnowsze publikacje polskie i zagraniczne), formułowania hipotez, doboru metod i technik badawczych, sposobów analizy danych empirycznych i weryfikowania hipotez badawczych. W tym aspekcie publikację tę należy rekomendować studentom, doktorantom i młodym naukowcom, jako materiał pomocny w pracy nad własnym warsztatem badacza.

Mimo wielości podjętych w książce zagadnień, z łatwością znaleźć można w niej również białe plamy – tematy niepodjęte w publikacji. Zdają sobie z tego sprawę redaktorki tomu, konstatując we wstępie: „w związku ze skalą zmian zachodzących w funkcjonowaniu współczesnych ludzi, nie sposób ukazać wszystkich ich obszarów ani oddać w całej okazałości stopnia ich subiektywnej ważności i złożoności dla każdego. Niniejsza publikacja stanowi jednak nie tylko próbę przybliżenia problemów współczesnych ludzi z wielu punktów widzenia, ale przede wszystkim próbę rozbudzenia w Czytelniku zainteresowania bogactwem aktywności współczesnych oraz zasobów i ograniczeń rozwoju zawartych w kontekście życia” (s. 11).

Należy podkreślić, iż analizowana publikacja jest rzeczywiście interesująca i warto po nią sięgnąć, kierując się również motywami pozanaukowymi, ponieważ podejmuje bliskie naszym doświadczeniom osobistym zagadnienia zmieniającej się rzeczywistości, wpływającej na aktywność zawodową, życie intymne, rodzinę, zdrowie, uczestnictwo w kulturze, komunikowanie się. Tym samym zdefiniowany przez redaktorki cel publikacji zdaje się być osiągnięty.

Emilia Śmiechowska-Petrovskij
UKSW, Warszawa